

การล่มสลายของนิเวศป่าบึงป่าทาม:จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม

Collapse of Low Flood Plain & flood plain: Environmental Ethics

ปรีชา บุตรรัตน์

Preecha Butrat

นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา

Graduate Student

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

Faculty of Humanities and Social Sciences

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Khon Kaen University

บทคัดย่อ

การวิเคราะห์การล่มสลายของนิเวศป่าบึงป่าทาม โดยใช้ทฤษฎีจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม ของอาดโด ลีโอโพล เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่าชาวบ้านเป็นระบบปัจเจกย่อย ๆ หนึ่งของนิเวศป่าบึงป่าทามและให้ความสำคัญกับระบบนิเวศป่าบึงป่าทามถือได้ว่าระบบนิเวศป่าบึงป่าทามเป็นศูนย์กลางของคุณค่าจากระบบคิดดังกล่าวทำให้ชาวบ้านไม่สามารถที่จะแยกความเป็นตัวตนออกจากระบบนิเวศป่าบึงป่าทามได้อย่างเด็ดขาดเนื่องจากชาวบ้านมีการพึ่งพาป่าบึงป่าทามทางด้านอาหารและยังอนุรักษ์ป่าบึงป่าทามไว้เพื่อให้คงความอุดมสมบูรณ์ต่อไปซึ่งมีความสอดคล้องกับทฤษฎีจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมแบบมีสภาวะแวดล้อมเป็นศูนย์กลาง สาเหตุที่ทำให้นิเวศป่าบึงป่าทามล่มสลายนั้นเป็นผลกระทบจากการสร้างเขื่อนราษีไศล การล่มสลายของระบบนิเวศป่าบึงป่าทามส่งผลกระทบต่อ

ต่อระบบปัจเจกย่อย ๆ ทุกระบบ และการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศของป่าทุ่ง
ป่าทามในครั้งนี้อาจจะนำไปสู่การล่มสลายของโลกธรรมชาติทุกระบบ

คำสำคัญ การล่มสลาย, นิเวศป่าทุ่งป่าทาม, จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม

Abstract

The study of the collapse of low Flood plain and Flood plain used the Environmental Ethics of Aldo Leopoldo as a tool for data analysis. the results showed that inhabitants were emphasized and were individually part of the ecology as well. This ecology was assumed as the center of value. The inhabitants were mable to separate themselves from the ecology decisively. as there exixt dependence between human beings and ecology in food and forests abundance which according with the Environmental Ethics theory. Building Rasi Salai Dam or collapsing of the ecology have impacts on all systems including changing of the ecology in the time could lead to the collapse of nature resources.

Keyword: Collapse, Low Flood Plain flood plain, Environmental Ethics

บทนำ

พื้นที่ชุ่มชนตำบลดอนแรด อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ พื้นที่บริเวณนี้มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนราษีไศล ในปี พ.ศ. 2536 ได้มีการเก็บน้ำทำให้พื้นที่ทามถูกน้ำท่วมทั้งหมด จนถึงปี พ.ศ. 2545 จึงได้เปิดน้ำออก แต่ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป จนต้องมีการฟื้นฟูระบบนิเวศทามขึ้นใหม่ เพื่อการดำรงชีวิต จนปัจจุบันพื้นที่นี้สามารถที่จะทำนาทามได้ แต่ก็ยังมีพืชทามบางชนิดที่ไม่มีเหมือนเดิม เช่น มันแขง (ชาวบ้านมีการเพาะปลูกใหม่) การทำเกลือสินเธาว์ แบบชาวบ้าน แม้จะมีการเปิดเขื่อนแล้ว แต่ยังคงพบปัญหา ดินเค็มเนื่องจากน้ำไหลไม่สะดวกทำให้น้ำท่วมขังบริเวณป่าทาม นานกว่าปกติ ทำให้ต้นไม้ตายเพราะดินมีความเค็ม แม้ว่าปัญหาดังกล่าวจะไม่มี ความรุนแรงเหมือนในอดีตจากที่มีการปิดเขื่อน แต่สิ่งที่ยังคงเป็นปัญหาอยู่คือระบบน้ำไม่เป็นไปตามธรรมชาติคือการไหลผ่านป่าทามไปอย่างเป็นระบบ เพราะมีเขื่อน จึงทำให้มีการเปิดปิดน้ำของเขื่อนที่ไม่สอดคล้องกับระบบธรรมชาติ เช่นน้ำจะหลากในเดือนสิบถึงเดือนสิบเอ็ดของทุกปี ซึ่งตรงกับช่วง ปลายเดือนกันยายน เดือนตุลาคม จนถึงต้นเดือน พฤศจิกายน ของทุกปี ในบางปีน้ำจะท่วมขังอยู่บริเวณป่าทามบริเวณ ตำบลดอนแรด จนถึงต้นเดือนธันวาคม ทำให้ต้นไม้ในป่าทามตายเพราะน้ำท่วมขัง เป็นเวลานาน และยังส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านที่พึ่งพิงป่าทาม เป็นแหล่งอาหารตามฤดูกาล ซึ่งเป็นการกระทำของคนบางกลุ่มที่อ้างถึงประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ เนื่องจากน้ำในเขื่อนราษีไศลจะถูกส่งไปยังการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เพื่อผลิตไฟฟ้า แต่อย่างไรก็ตามวิถีชีวิตของคนทามก็มีวิถีที่เปลี่ยนแปลงไป

ข้อเท็จจริงที่ว่ามนุษย์อยู่เหนือธรรมชาติโดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติ ในทาทานี้มนุษย์มีอำนาจในการดูดซับถือเอาประโยชน์จากโลกธรรมชาติ เนื่องด้วยการมองในมุมมองของศาสนายิวและศาสนาคริสต์กับทาทาที่ “ทรราช” ซึ่งหมายถึงมนุษย์ผู้ดูดซับประโยชน์จากโลกธรรมชาติหิวกระหายและไม่รู้จักพอ จอห์น พาสมอร์ (John Passmore) ให้ชื่อว่าทาทาที่แบบ “ทรราช” (Despotic Position) กล่าวคือ ขนบธรรมเนียมประเพณีทางความคิดของศาสนายิวและศาสนาคริสต์มองมนุษย์เป็น “เจ้า” หรือ “เจ้านาย” และมอง

ธรรมชาติหรือสภาวะแวดล้อมธรรมชาติเป็น “ทาส” หรือ “เชลย” ซึ่งมีความสัมพันธ์เทียบได้กับความสัมพันธ์ในบริบททางการเมืองระหว่างเจ้าทรวาผู้ที่มีอำนาจเด็ดขาดกับผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง ผู้ปกครองในระบบนี้จะทำตามเจตจำนงของตนที่จะได้มาซึ่งผลประโยชน์ของตนเองอย่างไม่มีข้อจำกัด (เนื่องน้อย บุญยเนตร, 2537) ในทำนองเดียวกันเมื่อพิจารณาในบริบทของโลกแห่งความเป็นจริงระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ มนุษย์มองโลกธรรมชาติหรือสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติเพียงแค่ว่าเป็นสิ่งที่เพื่อตอบสนองความต้องการ (ประโยชน์) และเป็นสิ่งที่รับใช้จุดหมายของมนุษย์เท่านั้น หากพิจารณาคุณค่าของสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติตามทฤษฎีแบบจริยศาสตร์ปทัสสถาน (Normative Ethics) ที่เป็นระบบอยู่แล้วซึ่งคิดว่าจะใช้ได้กับปัญหาดังกล่าว เช่น ทฤษฎีประโยชน์นิยม (Utilitarianism)หรือทฤษฎีจริยศาสตร์ของคานต์ (Kantian ethics) หากพิจารณาอย่างผิวเผินปัญหาสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาตีก็น่าจะไม่แตกต่างไปจากปัญหาทางจริยศาสตร์โดยทั่วไป แต่ข้อควรสังเกตเกี่ยวกับทฤษฎีแบบจริยศาสตร์ปทัสสถาน (Normative Ethics) คือทุกทฤษฎีมีจุดยืนร่วมกันคือ “มนุษย์มีคุณค่าในตัวเอง” สิ่งอื่นทั้งปวงมีคุณค่านอกตัวทั้งสิ้น และมีข้อจำกัดทางจริยธรรมเกี่ยวกับการตัดสินใจเพียงแต่การตัดสินใจการกระทำของมนุษย์กับมนุษย์หรือกลุ่มมนุษย์เท่านั้น ทั้งนี้การทำลายสภาวะแวดล้อมหากจะผิดก็ผิดเพราะเป็นการทำลายมนุษย์ผู้หนึ่งจะเห็นว่าทฤษฎีแบบจริยศาสตร์ปทัสสถานไม่ใช่ทางออกสำหรับปัญหาสภาวะแวดล้อม ผู้เขียนจึงใช้ทฤษฎีจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม (Environmental Ethics) ซึ่งมีความเฉพาะเกี่ยวกับสภาวะแวดล้อมโดยตรงในการวิเคราะห์ปัญหาดังกล่าว

สำหรับกรณีวิเคราะห์ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของป่าทามผู้เขียนใช้ทฤษฎีจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมมาวิเคราะห์ศึกษา เนื่องจากจริยศาสตร์เชิงบรรทัดฐานนั้นไม่อาจตีความอย่างครอบคลุมถึงธรรมชาติแวดล้อมได้ แนวคิดของจริยศาสตร์เชิงบรรทัดฐานเป็นการศึกษา ระบบการให้คุณค่าสิ่งต่าง ๆ ของมนุษย์เป็นหลัก หากพิจารณาป่าทามตามแนวจริยศาสตร์เชิงบรรทัดฐานก็คงจะมีคุณค่าสำหรับมนุษย์หากป่าทามให้ประโยชน์กับมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การเป็นแหล่งอาหารเป็นต้น การพิจารณาในลักษณะของจริยศาสตร์เชิงบรรทัดฐานทำให้มนุษย์

เห็นเพียงสิ่งที่จะให้ประโยชน์กับตนเท่านั้นโดยให้ค่าสิ่งอื่นเพียงเป็นสิ่งที่ตอบสนองต่อความต้องการของตน ดังนั้นผู้เขียนจึงจำเป็นต้องใช้จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมในการศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมที่ไม่ได้เพียงอยู่ในฐานของสิ่งตอบสนองความต้องการของมนุษย์เพียงอย่างเดียว แต่จะชี้ให้เห็นว่าสิ่งแวดล้อมมีคุณค่าในตัวเอง

จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environment ethics) หรือจริยศาสตร์แผ่นดิน (Land ethics) เป็นสาขาหนึ่งของจริยศาสตร์ประยุกต์ เป็นวิชาจริยศาสตร์ที่แสวงหาหลักการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยมีหลักการที่สำคัญว่า หลักเกณฑ์ทางจริยธรรมกระแสหลัก (หรือที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน) ไม่สามารถนำมาปรับใช้เป็นจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมได้ ตัวอย่างของแนวคิดในลักษณะนี้ เช่น หลักเกณฑ์ทางจริยธรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้ทางนิเวศวิทยา เช่น แนวคิดจริยศาสตร์เชิงนิเวศ (Ecology ethics) หรือ แนวคิดแบบนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep ecology) อาทิ แนวคิดของ อาลโด ลีโอโพลด์ (Aldo Leopold) ลีโอโพลด์ เสนอแนวคิดทางจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม (environmental ethics) ที่มีสภาวะแวดล้อมส่วนรวมเป็นศูนย์กลาง (แทนที่จะมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางดังจริยศาสตร์ทั่วไป) ว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และเป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนาในสภาพการณ์ในปัจจุบัน จริยศาสตร์ประเภทนี้มีพื้นฐานมาจากความรู้ทางนิเวศวิทยา (Ecology) ระบบนิเวศของโลกเปรียบเสมือนสังคมใหญ่ที่ประกอบด้วยส่วนย่อยต่าง ๆ (เผ่าพันธุ์ต่าง ๆ แม่น้ำ ลำธาร ฯลฯ) ส่วนประกอบเหล่านี้มีส่วนช่วยผดุง “เศรษฐกิจ” หรือความสมดุลของระบบนิเวศทั้งสิ้น ในแง่นี้คุณค่าของส่วนย่อยจึงเป็นคุณค่าสัมพัทธ์ (Relative) นั่นคือเผ่าพันธุ์แต่ละเผ่าพันธุ์ หรือแม่น้ำลำธารสายใดสายหนึ่งจะมีคุณค่ามากหรือน้อยขึ้นอยู่กับว่ามันช่วยผดุงความสมดุลของสภาวะแวดล้อมทั้งหมดได้มากน้อยขนาดใด ส่วนความสมดุลของระบบนิเวศทั้งหมดถือเป็นคุณค่าสูงสุด มีลักษณะเป็น อสัมพัทธ์ (Non-Relative) จากความคิดนี้ คำว่า “สังคม” จึงจะต้องขยายความหมายและขอบเขตให้รวมถึงสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติที่ไม่ใช่มนุษย์ส่วนตัวมนุษย์เอง นอกจากจะเป็นสมาชิกของสังคมมนุษย์แล้ว เรายังเป็นสมาชิกของสังคมทางนิเวศอย่างแยกไม่ออกด้วย ดังนั้น เราจึงควรใช้จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมนี้มาเป็นแนวทาง

ในการปฏิบัติ นั่นคือ การพิจารณาถึงผลดีและผลเสียกับสภาวะแวดล้อมหรือระบบนิเวศ ซึ่งได้กล่าวไว้ในข้างต้นแล้วว่าผู้เขียนจะนำทฤษฎีจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม (Environmental Ethics) มาวิเคราะห์ปัญหาสภาวะแวดล้อมเกี่ยวกับการล่มสลายของระบบนิเวศป่าบ่งปาทามและระบบนิเวศป่าบ่งปาทามในครั้งนี้อย่างจะใช้คำแทน คือ สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติและคำว่าโลกธรรมชาติ การล่มสลายของสภาวะแวดล้อมในครั้งนี้มีปฐมเหตุมาจากการสร้างเขื่อน ราศีไศล และ คำว่าโลกธรรมชาติ ในบทความฉบับนี้ ผู้เขียนหมายถึง ระบบนิเวศป่าทาม คนทาม บริเวณตำบลดอนแรด อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ เท่านั้น

จากโครงการพัฒนาโขง ชี มูล สื่อให้เห็นว่ามีการพิจารณาเพียงสิ่งที่มนุษย์จะได้ เป็นการให้คุณค่าเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ จนละเลยสิ่งอื่นในสิ่งแวดล้อม ปาทามที่เป็นแหล่งอาหารของชุมชน อีกทั้งเป็นระบบนิเวศหนึ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ การศึกษาจึงเป็นการสัมภาษณ์ในส่วนของการเปลี่ยนแปลงของป่าทามจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของป่าทามที่มีผลกระทบต่อคนในพื้นที่ที่พึ่งพิงป่าทาม ทั้งนี้สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ บริเวณบ้านบึง ตำบลดอนแรด อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ เป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนซึ่งมิใช่การกระทำจากคนในพื้นที่ซึ่งในช่วงนี้จะยังไม่กล่าวถึงรายละเอียดว่าโลกธรรมชาติได้รับผลกระทบด้านใดบ้างแต่จะกล่าวถึงในช่วงต่อ ๆ ไป และชาวบ้านมีการเรียกร้องหาภาพแห่งการอิงอาศัยการอยู่ร่วมกันอย่างสันติที่ไร้ความแค้น แต่การเรียกร้องนี้มีได้ส่งผลให้ภาพแห่งความอิงอาศัยระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติกลับมาได้เพราะโลกธรรมชาตินั้นถูกทำลายลงด้วยอำนาจรัฐที่ประชาชนไร้การต่อต้านทำได้เพียงการเรียกร้องเท่านั้น ผู้เขียนเห็นปัญหาจากการลงพื้นที่ว่าควรนำประเด็นการล่มสลายของนิเวศป่าบ่งปาทามมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงการทำลายสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติที่ไร้สำนึกต่อการรับผิดชอบต่อโลกธรรมชาติเป็นอย่างไร

กรณีปัญหาจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมเชิงพื้นที่

มีผู้ที่ทำงานงานวิจัยเกี่ยวกับปัญหาเรื่องพันธุ์ปลาในลุ่มน้ำมูลไว้ดังนี้ ประสิทธิ์ คุณุรัตน์ กล่าวว่าบริเวณตอนกลางของลุ่มน้ำมูลซึ่งมีต้นตอเป็นที่ราบต่ำ มีความลาดเอียงน้อย เป็นที่เกิดของพื้นที่ราบน้ำท่วมถึงอันกว้างใหญ่ในตอนกลางของแม่น้ำเป็นระยะทางหลายร้อยกิโลเมตร ภูมิสังฐานเช่นนี้ชาวอีสานเรียกว่า “บึงทาม” และเรียกสิ่งคัมพีซัสต์วี่ขึ้นในบริเวณนี้ว่า “ป่าบึงป่าทาม” หรือ “ป่าทาม” พื้นที่บึงทามคือที่เรียกกันว่า “ป่าทามราชสีไศล” ซึ่งกำลังได้รับผลกระทบจากเขื่อนราชสีไศลในโครงการ โขง ซี มูล ตามข้อมูลของกรมชลประทานมีพื้นที่บึงทามที่ได้รับผลกระทบประมาณ 1 แสนไร่ มีชุมชนที่เกี่ยวข้องใช้ประโยชน์จากพื้นที่บึงทามแห่งนี้อย่างประมาณ 142 หมู่บ้าน ใน 21 ตำบล 8 อำเภอ 3 จังหวัด (สุรินทร์, ร้อยเอ็ด, ศรีสะเกษ) ชาวบ้านทำมาหากินเกี่ยวข้องกับพื้นที่บึงทามด้วยวิถีทำกินที่สอดคล้องกับฤดูกาล โดยเฉพาะการทำนาในพื้นที่ทาม มีครีวเรือนร้อยละ 88.6 มีที่ดินทำกินในบริเวณนี้เฉลี่ยครัวเรือนละ 11.0 ไร่ โดยเข้าบุกเบิกเองและสืบทอดจากบรรพบุรุษเป็นมรดกร้อยละ 66.2 ไม่เคยมีเอกสารสิทธิ์ใด ๆ ในที่ดิน แต่ถือสิทธิ์ยอมรั้งกันภายในชุมชนตามจารีตประเพณี นาทามได้ผลผลิตค่อนข้างสูงคือ 684.6 กิโลกรัมต่อไร่ ขณะที่ค่าเฉลี่ยผลผลิตข้าวในนาทุ่งทั่วไปในภาคอีสานประมาณ 380 กิโลกรัมต่อไร่

จาก “งานวิจัยไ้ที่บ้านราชสีไศล” (2547) ได้ศึกษาระบบนิเวศน์บริเวณรอยต่อ 3 จังหวัด พบว่าภูมิสังฐานย่อย ๆ อย่างหลากหลาย ประกอบด้วยพื้นที่โนนจำนวน 103 แห่ง ฮ่องหรือร่องน้ำจะอยู่คู่กับโนน มีหนองน้ำ กุด อันเป็นแหล่งน้ำหน้าดินมีน้ำขังตลอดปีอยู่ทั่วไป ในงานของประสิทธิ์ คุณุรัตน์ ระบุมีแหล่งน้ำธรรมชาติประมาณ 500 แห่ง พบพันธุ์ปลาในบริเวณนี้ 112 ชนิด เป็นปลาอพยพจากแม่น้ำโขง 33 ชนิด ส้ารวจพบเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ชาวบ้านใช้หาปลาในบริเวณนี้ 48 ชนิด ด้านพันธุ์พืชพบ 250 ชนิดแยกเป็นไม้ยืนต้น 37 ชนิด ไม้พุ่ม 33 ชนิด ไม้เลื้อย 51 ชนิด ประเภทเป็นกอ 43 ชนิด พืชน้ำ 24 ชนิด เห็ด 32 ชนิด มีพืชอาหารวัวควาย 80 ชนิด พืชยากร ส้าคัญอีกอย่างหนึ่งคือ เกลือ ซึ่งชาวบ้านซุดเอา “ซี้ทา” หรือส้าเกลือในฤดูแล้งมารองแล้วต้มเคี่ยวเป็นเกลือสินเธาว์ ในบริเวณนี้มีการต้มเกลือมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีลานต้มเกลือหรือที่ชาวบ้านเรียก “บ่อเกลือ” ประมาณ 150 บ่อ มีความกว้างตั้งแต่

10-100 ไร่ ชุมชนรอบป่าทามแห่งนี้ได้ใช้ฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ดังกล่าวในการดำรงชีวิต และประกอบอาชีพเป็นเศรษฐกิจสำคัญของครอบครัวและชุมชน มีกิจกรรมการผลิต 25 กิจกรรม นับเป็นเขตพื้นที่ที่มีความมั่นคงทางอาหารและสามารถพึ่งตนเองได้ระดับสูงเขตหนึ่งทีเดียว ในระยะ 40 กว่าปีที่ผ่านมา มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อป่าทามราชสีไศล คือ ภาวะน้ำหลากท่วมลดน้อยลง เพราะมีการสร้างเขื่อนหลายแห่งที่บริเวณต้นแม่น้ำมูล มีการบุกเบิกบุกกรุกพื้นที่ป่าทาม เปลี่ยนสภาพการใช้ประโยชน์มีการจับจองเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจโดยชุมชนและนายทุน เกิดธุรกิจอุตสาหกรรมทำให้ตลิ่งพังเหตุเหล่านี้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป แต่เมื่อมีการสร้าง “เขื่อนราชสีไศล” ได้นำพาความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่หลวงมาสู่พื้นที่ป่าทามและชุมชนราชสีไศล

การล่มสลายของระบบทาม ป่า คน ควาย

บ้านดอนแรด ตำบลดอนแรด อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นพื้นที่ทามมีความแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นเพราะหมู่บ้านอื่นเริ่มต้นด้วยความสุข ในอดีต “พ่อแม่มีข้าวเต็มเล้า จัวควายเต็มคอก เงินเต็มถุง” พอแลงพองาย การพัฒนาเชิงซึ่งมูล ทำให้น้ำท่วมป่าทาม ทำให้เกิดความเดือดร้อน ซึ่งเป็นยุคแห่ง “ข้าวเหนียว ปลาเหนียว คนทามพลัดถิ่น แผ่นดินร้องไห้ หัวใจคนก็เปิดเปิง” ต่อมาเราก็มีการฟื้นฟูสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา ในยุค “คนขึ้นภู หมูเข้าถ้ำ บักหน้าดำสิมีค่า” พื้นที่ทามมีการหยุดข้าวไร่ วันออกใหม่สามค่า ฟ้าเปิดปอง เริ่มหยุดข้าวไร่ นาหนอง นาปี นาแซงที่กำลังฟื้นฟู ทางวัฒนธรรมมีของดีในทาม เช่น ปลา ดอกกระเจียว อีลอก เศรษฐกิจมันแซง หมกปลาแดกใส่ใบชา มีการหาอยู่หากินในทามทั้งสามฤดู ทั้งนี้ผู้เขียนรวมเอาวิถีของคนที่พักพิงป่าทามเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศป่าทาม จึงสามารถแบ่งยุคของป่าทามบริเวณตำบลดอนแรด อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ เป็น 3 ยุคดังนี้

ยุคแรกนิยามว่าเป็นยุคแห่งความสุข ความอุดมสมบูรณ์ของป่าทาม คนทามและความยทาม เป็นยุคก่อนการสร้างเขื่อน ต้นไม้ในทามจะเป็นพืชไม้ เนื้อแข็ง ไม้เนื้ออ่อน และไม้ที่เป็นสมุนไพร สำหรับคนและควาย ผักน้ำ ผักกูด กะโตวา อาหารในทาม หน่อไม้ มันแซง แมงแคง แมงคับ ไช้มัดแดง ชุมชนอาศัยอาหารจากธรรมชาติคือป่าทาม ซึ่งมีลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับทาม ชาวบ้านจะรู้ว่า

ต้องจับปลาได้ช่วงใด และการขุดมันแข่งต้องเหลือไว้ให้เป็นพันธุ์ไว้ในฤดูกาลต่อไป เป็นต้น และรวมไปถึงเรื่องของสิทธิในทามด้วยคือทรัพยากรในทามเป็นของผู้ที่ขยันทำมาหากิน “หมายให้ให้เจ้าขอคดค่างอนเค้อ หมายนาให้เจ้าขอคดหญ้า อย่าสุฮักผู้้นั้น อย่าสุฮักผู้้นี้ ให้เสมอค่างักังกัน” จะอยู่ในลักษณะของผู้มาก่อนก็จะได้ก่อนสำหรับทรัพยากรในทามไม่มีการผูกขาดสิทธิ

ยุคแห่งความทุกข์ ช่วงปี พ.ศ. 2536 ซึ่งเป็นยุคแห่ง “ข้าวเหนียว ปลาหนึ่น้ำ คนทามพลัดถิ่น แผ่นดินรื้อให้ หัวใจคนก็เปิดเปิง” เป็นช่วงที่ป่าทามถูกน้ำท่วมทั้งหมด โดยโครงการพัฒนา โขง ซี มูล สืบเนื่องจากวาทกรรม ทุ่งกุลาร้องไห้ มาจนถึงโครงการอีสานเขียว เนื่องจากช่วงนั้นรัฐบาลแจ้งว่าจะทำเขื่อนยางหากน้ำมาพอก็จะล้นออกเอง โดยจะไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อมของป่าทาม และคนในพื้นที่ ผู้คนในพื้นที่ก็ไม่มีการต่อต้านแต่อย่างใดเนื่องจากอยากได้น้ำในการทำเกษตร ซึ่งชาวบ้านก็มองว่าหน่วยงานราชการพัฒนาอย่างไม่เข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ และไม่รู้ไม่เข้าใจระบบนิเวศของทามมากพอ เช่นการใช้ น้ำของคนทามจะใช้น้ำที่เรียกว่า น้ำฮ่องเหมือง หรือร่อนน้ำที่สร้างขึ้นเอง ซึ่งจะมีมากน้อยตามฤดูกาล เมื่อน้ำท่วมทามก็ทำให้ต้นไม้ตาย วิถีการทำนา นาปี นาแขง นาทามของชาวบ้านก็หายไป ความที่เป็นสัตว์เลี้ยงของชาวบ้านก็ถูกขายจนหมดเพราะไม่มีที่เลี้ยง บ่อเกลือธรรมชาติ 150 บ่อ หายไปกับน้ำท่วม เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ของระบบนิเวศทามทั้งระบบ และนำไปสู่ความล้มละลายของทาม ชาวบ้านจึงมีการเรียกร้องเพื่อให้ทางรัฐบาลเปิดเขื่อนเพื่อให้ความอุดมสมบูรณ์ของป่าทามกลับคืนมา ซึ่งจะชี้แจงต่อไปว่าในช่วงยุคต่อไปมีอะไรบ้างที่ไม่สามารถที่จะฟื้นฟูให้กลับมาได้เลย ทำให้ทามขาดความอุดมสมบูรณ์ไป

ยุคแห่งการฟื้นฟู ช่วงปี พ.ศ. 2545 เป็นช่วงแห่งการพัฒนาทรัพยากรทามบริเวณตำบลดอนเรด ให้กลับมา มีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง หลังจากการเปิดเขื่อนก็มีการสำรวจความเสียหายของทาม มีการปลูกพืชไม้ขึ้นมาใหม่ ช่วงยุคนี้มีการทำงานวิจัยในพื้นที่ชุมชนที่พึ่งพิงป่าทาม ทรัพยากรจากทาม ด้วยชาวบ้านเองเป็นผู้ทำวิจัยตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรทาม

การล่มสลายของระบบนิเวศทาม บริเวณ ตำบลคอนแรด อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์

บ่อเกลือตามธรรมชาติ 150 บ่อ หายไปจากระบบนิเวศทามไม่สามารถที่จะฟื้นฟูได้ ปลาบางชนิดเคยกินได้กลับกินไม่ได้เพราะเป็นพิษ เช่น ปลาเป่า เป็นต้น พืชสมุนไพรมีสรรพคุณที่เปลี่ยนไป ผักตามฤดูกาล ไม่มีให้เห็นหรือเป็นอาหารตามฤดูกาล เช่น ผักกระโดน ผักแพงพวย ผักติ้ว ประเภทไม้เลื้อย เครือไม้ หวาย หายไปจากนิเวศของป่าทาม และรวมไปถึงการล่มสลายของชีวิตคนทามด้วยเนื่องจากไม่มีแหล่งทำมาหากิน ไม่สามารถทำนาทามได้

การสูญเสียป่าบึงป่าทามแหล่งความหลากหลายทางชีวภาพ พื้นที่บึงทามถือได้ว่าเป็นระบบนิเวศที่สำคัญของภาคอีสาน ของประเทศและของโลก มีภูมิฐานที่หลากหลายนันเกิดจากอิทธิพลของสายน้ำจำนวน 19 ลักษณะ เช่น บึง ทาม วัง ฮองหรือร่องน้ำ คูย วัง เวิน มาบ เลิงดูน ซ้ำ คำ หนอง บวก ปาก กุด แก้ง ฯลฯ ส่งผลให้มีความหลากหลายของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ในแต่ละบริเวณ และมีวงจรห่วงโซ่อาหารอันละเอียดซับซ้อน สัมพันธ์กับฤดูกาลที่เปลี่ยนไป ในฤดูแล้งพื้นดินมีโอกาสได้ตากแห้ง วัชพืชน้ำตายลง ถูกแผดเผาโดยแสงแดดจนแห้งรอเปื่อยเป็นอาหารพืช สัตว์ ที่อาศัย หากิน และแพร่พันธุ์ของสัตว์บก มด ปลวก แมลง และเป็นทั้งกำลังของกบเขียดและหอย เมื่อถึงฤดูน้ำหลากหนอง สัตว์เล็ก แมลงและผลไม้ เมล็ดพืชต่าง ๆ เป็นอาหารอันโอชะของปลาที่ว่ายทวนน้ำขึ้นมาหากินและวางไข่ในพุ่มไม้อย่างปลอดภัย เหตุนี้จึงมีการเรียกพื้นที่นี้ว่า “มดลูกของแม่น้ำ” วงจรของธรรมชาติในพื้นที่ป่าบึงป่าทาม อยู่บนเงื่อนไขที่ต้องมีฤดูน้ำหลากท่วมสลับกับฤดูแล้งทำให้เกิดวิวัฒนาการของพืชสัตว์ที่มีคุณภาพในตัวเอง แต่เมื่อกลายเป็นอ่างเก็บน้ำถาวร มวลชีวิตที่มีวงจรระบบนิเวศเฉพาะดังกล่าวก็ไม่สามารถดำเนินวงจรชีวิตของตนต่อไปได้ (สนั่น ชูสกุล, 2556)

จากการศึกษาข้อมูลด้านเอกสารคงไม่สามารถใช้เป็นเกณฑ์ในการชี้วัดผลกระทบหรือปัญหาที่เกิดขึ้นกับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติได้ในเชิงประจักษ์ผู้เขียนจึงจำเป็นต้องใช้ข้อมูลเชิงพื้นที่ที่มีความเป็นปัจจุบันมากที่สุด

ชาวบ้านส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน
ราชิไศล เป็นผู้ต้องหาทางออกร่วมกันมาจากนั้นก็มาเป็นนักวิจัย ในส่วนของ
พื้นที่แรกเริ่มเดิมทีที่นี้ก็จะมีการป่าบุงป่าทามที่ติดกับลำน้ำมูล ชาวบ้านแต่ก่อน
จะมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายในการหาอยู่หากิน เมื่อปี 2536 มีโครงการ
ขนาดใหญ่สำหรับการกักน้ำ โขง ซี่มูล ปี 2536 ก็เลยมีโครงการสร้างเขื่อน
เพื่อกักน้ำในแม่น้ำมูล เมื่อมีการกักน้ำ น้ำก็ท่วมป่าบุงป่าทามวุดควยที่เคย
ได้เลี้ยงก็ไม่สามารถที่จะเลี้ยงไว้ได้และชาวบ้านเคยทำนาทามก็ไม่ได้ทำ
ชาวบ้านก็หาทางออกโดยการรวมตัวกันจัดเป็นขบวนธรรมชาติ
เข้ากรุงเทพ แล้วผมก็กลับมาทบทวนดูว่าในระยะเวลา 3 ปี 4 เดือน
ที่เราแก้ไขสิ่งที่รัฐบาลสร้างไว้ให้กับประชาชนโดยการเดินขบวนไปที่
ธรรมเนียบไม่ได้ตอบเจตย์ของเราได้ (บุญมี โสภังค์ 28/05/61)

ปัญหาการล่มสลายของสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติได้ส่งผลกระทบต่อผู้คนโดยรอบระบบนิเวศนี้ และเมื่อพิจารณาตามแนวคิดของ ไวท์ และ ธอโร
ที่มองโลกธรรมชาติด้วยกรอบการมองของนิเวศวิทยา เพราะมองโลกธรรมชาติ
แบบองค์รวม (Holistic view) ทั้งสิ้น โดยกล่าวว่าโลกธรรมชาติอยู่ในระบบของ
การพึ่งพิงอาศัยกันระหว่างส่วนต่าง ๆ เมื่อพิจารณาป่าบุงป่าทามที่ได้รับผลกระทบ
จาก นโยบายของรัฐ พบว่ามีการสูญเสียระบบนิเวศนี้ไปอย่างสิ้นเชิงระบบนิเวศเดิม
ถูกน้ำท่วม พืช สัตว์ ที่เคยอยู่ในสภาวะโลกธรรมชาติเดิมได้สูญหายไปกับการสร้าง
เขื่อนแม้แต่มนุษย์เองก็ได้รับผลกระทบจากการสูญเสียระบบสภาวะแวดล้อม
ทางธรรมชาติด้วยเช่นกันหากมองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศนี้ซึ่งไม่ใช่เพียง
แค่การเสียผลประโยชน์ที่ได้จากการพึ่งพาสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติเท่านั้น
แต่มันหมายถึงการสูญเสียจิตวิญญาณหรือวิถีชีวิตที่เกื้อกูลในลักษณะของการประสาร
งานกันและถือได้ว่ามนุษย์เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติคงอยู่
ได้ตามบทบาทหน้าที่และโครงสร้างที่ควรจะเป็นและในการรักษาความปกติ
ของสภาวะแวดล้อมนั้น ๆ ที่มากไปกว่าการดูดซับผลประโยชน์ซึ่งแสดงถึงความมี
สำนึกและเราจะกล่าวถึงสำนึกที่มีต่อสภาวะแวดล้อมผู้เขียนได้นำทฤษฎี จริยศาสตร์
สภาวะแวดล้อมของ อาลโด ลีโอโพลด์ มาวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

นิเวศป่างูปาทาม : กระบวนทรรศน์องค์รวม

ระบบนิเวศแบบองค์รวมหมายถึงการรวมทุกสรรพสิ่งอยู่ในระบบนิเวศเดียวกันไม่มีการแบ่งแยกทั้งนี้ก็รวมถึงมนุษย์ด้วยเพราะทุกสิ่งในระบบนิเวศมีอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกันของการมีอยู่ไม่มีสิ่งใดมีอยู่โดยปราศจากซึ่งกันและกันได้ และเมื่อกล่าวถึงระบบนิเวศป่างูปาทาม(สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ) นับได้ว่าเป็นระบบนิเวศหนึ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีพืชหลากหลายชนิด มีสัตว์ป่า และสัตว์น้ำ และยังเป็นแหล่งอาหารของมนุษย์ โดยที่มนุษย์ได้พึ่งพาอาศัยสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติในการดำรงชีวิต “การหาอยู่หากิน” จากระบบนิเวศป่างูปาทามและมนุษย์เอง(ชาวบ้านในพื้นที่ตำบลดอนแรด)ก็เป็นผู้อนุรักษ์สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติไว้พวกเขาเหล่านั้นจะรู้ระบบของนิเวศเป็นอย่างดี เช่น จะรู้ว่าฤดูฤดูกาลใดควรจับปลาหรือไม่ควรจับ รวมไปถึงการหาอาหารที่เป็นพืชไม้เขาเหล่านั้นจะรู้ว่าไม่ควรเก็บทั้งหมดควรเหลือไว้ให้เจริญเติบโตต่อไปได้ ที่กล่าวมาข้างต้นจะพบว่าเป็นการไหลเวียนของพลังงานของสิ่งมีชีวิตและทุกสิ่งเป็นส่วนหนึ่งของโซ่อาหาร ซึ่งระบบนิเวศป่างูปาทามนั้นมีความสำคัญต่อทุกชีวิตภายในระบบนิเวศนี้ เมื่อกล่าวถึงระบบนิเวศที่เป็นระบบใหญ่ที่ครอบคลุม สิ่งต่าง ๆ ภายในระบบนิเวศนั้นอยู่หากเปรียบระบบนิเวศนี้ก็คงเปรียบได้กับ “สังคม”

สังคมในที่นี้เป็นสังคมที่มีขอบเขตครอบคลุมทั้งสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติและมนุษย์ด้วยในแง่ของจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมของลิโอโพลด์พายาาม ดึงมนุษย์ที่จากเดิมมีสถานะเป็นศูนย์กลางของความสำคัญและคุณค่าให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีขอบข่ายที่กว้างกว่าเดิม ซึ่งแต่เดิมสำนักในพันธะหน้าที่มีเพียงระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เท่านั้นและต่อมาก็ถูกขยายไปถึงความสัมพันธ์ที่รวมไปถึงมนุษย์กับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ “สำนักทางสังคม” มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของทุกสิ่งภายใต้ระบบนิเวศนี้ เราพิจารณาถึงระบบนิเวศป่างูปาทามที่ล่มสลายลงด้วยการเอาเปรียบ “สปิชีส์” อื่น การสร้างเขื่อนราศีไศลโดยโครงการโขง ชี มูล เป็นการกระทำที่ทำให้ระบบนิเวศที่เปรียบได้ว่าเป็นระบบนิเวศขนาดใหญ่ได้ล่มสลายลง เมื่อมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ(ป่างูปาทาม) เมื่อมีการสร้างเขื่อนผลกระทบก็ย่อมต้องเกิดขึ้นกับทุกสปิชีส์ในสังคม

นั้น ปัญหาที่พบโดยที่ไม่ต้องมีการสำรวจใจ ๆ ต้นไม้ในป่ามุ่งป่าทามตายเพราะน้ำท่วมขัง พืชในไม้ในป่าบางชนิดหายไป เพราะเมื่อเชื่อนมีการกักเก็บน้ำทำให้น้ำท่วมป่ามุ่งป่าทามทั้งหมดในลุ่มน้ำมูล มนุษย์(ชาวบ้าน) วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพราะป่ามุ่งป่าทามที่เคยหล่อเลี้ยงชีวิตถูกทำลายลงวิถีชีวิตก็เปลี่ยนไปด้วย ตามทฤษฎีของลีโอโพลด์ที่กล่าวว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นว่าความจริงแล้วมนุษย์นั้นไม่ได้เป็นศูนย์กลางของธรรมชาติ มีเพียงมนุษย์ที่เอาเปรียบสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติเท่านั้นที่มีทฤษฎีเกี่ยวกับมนุษย์เป็นศูนย์กลางของความสำคัญและคุณค่า ในความเป็นจริงแล้วชาวบ้านกับป่ามุ่งป่าทามอยู่ร่วมกันด้วยการพึ่งพาอาศัยกันคือมีผลประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่ายอีกทั้งอนุรักษ์นิเวศในป่าไว้ให้สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ไม่ได้แสวงหาผลประโยชน์จากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพียงฝ่ายเดียว “ป่ามุ่งป่าทามให้อาหารกับชาวบ้าน ชาวบ้านก็รักษาป่ามุ่งป่าทาม” ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมที่จะรักษาสังคมให้มีความมั่นคงและอยู่รอดต่อไป เมื่อกล่าวถึงผลประโยชน์ “หากความอยู่รอดทางสังคมชิวะขัดแย้งกับผลประโยชน์ของสังคมมนุษย์ถือว่าเป็นสังคมย่อย ผลประโยชน์ของมนุษย์จะต้องหลีกเลี่ยงให้แก่ผลประโยชน์ของสังคมชิวะ” พิจารณาจากพื้นที่ที่ประสบปัญหาปัจจุบันความเป็นจริงซึ่งไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่กล่าวมาโดยสิ้นเชิง เพราะสังคมชิวะทุกทำลาย แหล่งผลิตเกลือตามธรรมชาติแหล่งสุดท้ายในลุ่มน้ำมูลจาก 25 แห่งที่บ้านบึง ตำบลดอนแรดอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ กำลังถูกทำลายลงด้วยผลประโยชน์ของสังคมย่อย (สังคมมนุษย์ที่เห็นแก่ตัว) จากทฤษฎีของลีโอโพลด์เห็นว่าทุกสปีชีส์มีสิทธิที่จะดำรงอยู่ภายใต้โลกชิวะนี้อย่างเท่าเทียม

ความเสมอภาคในสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นการยืนยันถึงสิทธิการมีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ในสภาวะแวดล้อมนี้ และมนุษย์ก็ไม่มีสิทธิหรืออำนาจใดในการทำลายสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกธรรมชาตินี้ อำนาจในการจัดการให้เกิดความสมดุลแก่โลกธรรมชาติไม่จำเป็นต้องเกิดจากมนุษย์เพียงสปีชีส์เดียวหากแต่ยังมีการจัดการให้เกิดความสมดุลแก่โลกธรรมชาติอยู่แล้วโดยธรรมชาติเอง มีข้อเสนอบางประการที่กล่าวว่ามนุษย์สามารถที่จะจัดการกับโลกธรรมชาติได้หากไม่กระทบกับระบบนิเวศโดยรวม แต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงว่ามนุษย์สามารถ

ที่จะชดใช้สิ่งหายไปจากโลกธรรมชาติแล้วหรือยัง และสิ่งที่มาทดแทนนั้นสามารถทำหน้าที่บทบาทในการจรรโลงสภาพที่สมดุลของโลกธรรมชาติได้หรือไม่ (เนื่องน้อย บุญเนตร, 2537) กรณีเดียวกันเมื่อเราหันกลับมาพิจารณากรณีการล่มสลายของป่าบึงป่าทามทั้งหมดที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์บางกลุ่มที่อ้างถึงผลประโยชน์ที่จะเกิดกับมนุษย์ส่วนใหญ่หากนำเอาทฤษฎีจริยศาสตร์ปัทสธานมาวิเคราะห์กรณีของการล่มสลายของป่าบึงป่าทามก็คงจะไม่แปลกอะไรที่เราจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ที่จะได้รับผลประโยชน์จากการกระทำนี้ (การสร้างเขื่อน) เพราะเราจะคำนึงถึงประโยชน์หรือคุณค่าที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น แต่ทั้งนี้เรานำเอาจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติมาวิเคราะห์ซึ่งเป็นที่มิชอบเขตที่กว้างพอที่จะครอบคลุมไปถึงระบบนิเวศทางธรรมชาติรวมถึงวนในการพิจารณาหาความถูกต้องต่าง ๆ การกระทำของมนุษย์บางกลุ่มกระทำลงไปโดยมิได้พิจารณาไตร่ตรองว่าเมื่อกระทำลงไปแล้วจะสามารถหาทรัพยากรอื่นใดมาทดแทนทรัพยากรทางธรรมชาติที่สูญเสียไปหรือไม่และจากการกระทำนี้สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งหมดได้รับผลกระทบ

จากการที่กล่าวมาข้างต้นจะพบว่ามนุษย์แม้จะมีศักยภาพและความสามารถที่เหนือไปกว่า สปีชีส์อื่น ๆ ในโลกธรรมชาติแต่มนุษย์ก็ไม่มีสิทธิหรืออำนาจเด็ดขาดในการจัดการกับระบบนิเวศเพียงผู้เดียวอีกทั้งมนุษย์ยังเป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่าป่าบึงป่าทามเป็นระบบนิเวศองค์รวม เพราะมนุษย์หรือปัจเจก (ชาวบ้านหรือสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในระบบนิเวศ) ไม่สามารถที่จะแยกตัวออกจากกันได้อย่างสิ้นเชิงแต่ทุกสิ่งอยู่ในลักษณะของการพึ่งพิงซึ่งกันและกันอย่างไรก็ตามมนุษย์ที่ถือว่าตนมีอำนาจในการจัดการกับโลกธรรมชาติ ได้สร้างความเสื่อมโทรมมาสู่โลกธรรมชาติ ทั้งนี้ผู้เขียนจะวิเคราะห์เกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดจากการทำลายสภาวะแวดล้อมอย่างไร “สำนึกทางสังคม” ดังต่อไปนี้

การล่มสลายของนิเวศป่าบ่งป่าทาม: จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมของอาลีโต ลีโอโพลด์

จากแนวคิดจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม ของอาลีโต ลีโอโพลด์ ที่ให้ความเห็นว่าสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกธรรมชาติล้วนมีคุณค่าในตนเองและลักษณะของการมีอยู่จะอยู่ในลักษณะของการพึ่งพากันที่เกิดจากการรับรู้ร่วมกันว่าสิ่งต่าง ๆ ไม่สามารถที่จะแยกจากโลกธรรมชาติได้อย่างเด็ดขาดและรับรู้ถึงความสัมพันธ์ที่เกิดจากพื้นฐานของความเคารพ ความรู้สึกอ่อนน้อมต่อตนต่อธรรมชาติ โดยมองธรรมชาติในระบบของความสัมพันธ์ความเป็นหนึ่งเดียวของสิ่งต่าง ๆ ในโลกธรรมชาติ ซึ่งผู้เขียนจะวิเคราะห์ การล่มสลายของนิเวศป่าบ่งป่าทาม บริเวณบ้านบึง ตำบลดอนแรด อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ ดังนี้

การมองนิเวศนิเวศป่าบ่งป่าทามในลักษณะขององค์รวม เป็นการเน้นเอกภาพท่ามกลางความหลากหลาย คือการแสวงหาจุดร่วมของสิ่งต่าง ๆ ในโลกธรรมชาติ เมื่อก้าวถึงการมีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะของการอิงอาศัยนิเวศภายในป่าบ่งป่าทามย่อมมีการอิงอาศัยอยู่โดยปกติในครั้งนี้จะกล่าวถึงการอิงอาศัยของมนุษย์กับโลกธรรมชาติ ชาวบ้านอาศัยแหล่งอาหารจากโลกธรรมชาติและมีการรักษาโลกธรรมชาติโดยการ ปลูกต้นไม้ในป่าทามที่แสดงให้เห็นในลักษณะของการเกื้อกูลมิได้แสวงหาประโยชน์แต่ฝ่ายเดียว โดยทั้งนี้ก็มีการเปลี่ยนแปลงในระบบของโลกธรรมชาติจากการสร้างเงื่อนไขให้โลกธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป สิ่งต่าง ๆ ในระบบนิเวศได้รับผลกระทบและเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความสูญเสียดังใหญ่ เพราะนิเวศนิเวศป่าบ่งป่าทามถูกน้ำท่วมเมื่อโลกธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลงปัจเจกแต่ละหน่วยก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยเนื่องจากภายในโลกธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันทั้งระบบ ชาวบ้านไร่ซึ่งแหล่งอาหารการอนุรักษ์ป่าบ่งป่าทามสิ้นสุดลง สัตว์เลี้ยงของชาวบ้านก็ไร่ซึ่งแหล่งอาหาร การดำรงชีวิตของชาวบ้านก็เปลี่ยนไปที่นาเคยปลูกข้าวน้ำก็ท่วมจนทำนาไม่ได้ ต้นไม้ภายในนิเวศป่าบ่งป่าทามตายเพราะความเค็มของน้ำที่ท่วมขัง ที่กล่าวแสดงให้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดกับปัจเจกที่หน่วย และอาลีโต ลีโอโพลด์ กล่าวว่า “ศูนย์กลางของคุณค่าอยู่ที่โลกชีวะ” จากการล่มสลาย

ของป่างูปาทาม มีความย้อนแย้งกับแนวคิดดังกล่าวเพราะหากโลกธรรมชาติเป็นศูนย์กลางของคุณค่าคงไม่มีมนุษย์ผู้ใดที่ทำลายคุณค่าที่มีอยู่ กรณีการทำลายระบบคุณค่านี้มีใช้การกระทำของชาวบ้านที่เป็นส่วนหนึ่งโลกธรรมชาติแต่เป็นการทำของรัฐที่มีอำนาจเหนือโลกธรรมชาติ “มนุษย์ผู้เป็นศูนย์กลางของคุณค่า” ด้วยเหตุผลบางประการโดยการอ้างถึงประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ และในที่สุดก็นำมาซึ่งการสูญเสียของโลกธรรมชาติทั้งระบบแม้จะมีการเปิดปิดน้ำตามความเหมาะสมของจำนวนน้ำแต่ก็ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อโลกธรรมชาติ เช่น พืชบางชนิดได้สูญหายไปจากป่างูปาทาม ปลาบางชนิดไม่สามารถขึ้นมาวางไข่ได้ เพราะไม่สามารถข้ามพนักกันน้ำมาได้ จากการทำนั้นคงไม่ได้แสดงถึงคากล่าวที่ว่าศูนย์กลางของคุณค่าอยู่ที่โลกชีวะอย่างเห็นได้ชัด

ความสัมพันธ์ทางศีลธรรมเป็นความสัมพันธ์ที่มีได้ถูกจำกัดเพียงระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น แต่รวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติ หากพิจารณาความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่เป็นชาวบ้านที่ใช้ชีวิตโดยการพึ่งพาโลกธรรมชาติคงจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ว่าเขาเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของระบบปัจเจกย่อย ๆ ของระบบใหญ่ที่เป็นโลกธรรมชาติและมีความสัมพันธ์กันกับโลกธรรมชาติแม้โลกธรรมชาตินั้นอาจจะอยู่ในลักษณะของการเป็นโซ่อาหารก็ตามชาวบ้านยังคงมีสำนึกรักษ์ต่อโลกธรรมชาติที่เป็นระบบใหญ่ในชีวิตของพวกเขาโดยการเรียกร้องให้ยุติการสร้างเขื่อนที่เป็นปฐมเหตุแห่งการล่มสลายของระบบนิเวศป่างูปาทามที่เขาได้พึ่งพาประโยชน์จากโลกธรรมชาติ

เมื่อปี 2536 มีโครงการขนาดใหญ่สำหรับการกักน้ำ โขง ซี มูลปี 2536 ก็เลยมีโครงการสร้างเขื่อนเพื่อกักน้ำในแม่น้ำมูล เมื่อมีการกักน้ำน้ำก็ท่วมป่างูปาทามชั่วคราวที่เคยได้เลี้ยงก็ไม่สามารถที่จะเลี้ยงไว้ได้และชาวบ้านเคยทำนาทามก็ไม่ได้ทำ ชาวบ้านก็หาทางออกโดยการรวมตัวกันจัดเป็นขบวนการรณรงค์เข้ากรุงเทพ เพื่อทวงถามความยุติธรรมให้กับชาวบ้านและนำความอุดมสมบูรณ์กลับมาสู่ป่างูปาทามอีกครั้ง (บุญมี โสภักดิ์ 28/05/61)

จากการกระทำของชาวบ้านคงพอที่จะยืนยันได้ว่าพวกเขามีความสำนึกทางสังคมและพร้อมที่จะเรียกร้องต่อผู้ที่นำความสูญเสียมาสู่ป่าทามจากกรณีดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่มีขอบเขตที่กว้างไปความมนุษย์กับมนุษย์เท่านั้นโดยการแสดงออกของชาวบ้านที่มีความรักความห่วงหาอาทรและคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดกับโลกธรรมชาติ แต่การเรียกร้องนี้ไม่เป็นผลรัฐบาลเพียงหาข้อยุติร่วมกันโดยการเปิดน้ำบางส่วนเท่านั้นป่าทามก็มีความชุ่มชื้นที่จะถูกน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากระบบการไหลของน้ำในกุดมุ้งต่าง ๆ ก็มีกรเปลี่ยนแปลงทิศทางการไหลทำให้ระบบนิเวศมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ที่กล่าวมาแล้วในข้างต้นกรณีการล่มสลายของระบบนิเวศป่าทามส่งผลกระทบต่อระบบปัจเจกย่อย ๆ ทุกระบบ และการที่จะนำความสมบูรณ์มาสู่โลกธรรมชาติให้สมบูรณ์เมื่อครั้งอดีตคงเป็นไปได้ยากเพราะระบบนิเวศมีการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ ในความเป็นจริงสิ่งต่าง ๆ ในโลกธรรมชาติที่จะไม่เปลี่ยนแปลงคงไม่มีหากแต่การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศของป่าทามในครั้งนี้จะนำไปสู่การล่มสลายของโลกธรรมชาติทั้งระบบ

บทสรุป

การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติบริเวณบ้านบึง ตำบลดอนแรด อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ โดยนำเอาทฤษฎีจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม ของอาลีโดลีโอโพลด์ เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาสามารถสรุปได้ดังนี้ พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนซึ่งมีใช้การกระทำจากคนในพื้นที่และปัญหาการล่มสลายของสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติได้ส่งผลกระทบต่อผู้คนโดยรอบระบบนิเวศนี้ โดยสามารถที่จะกล่าวได้ว่าโลกธรรมชาติอยู่ในระบบของการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างส่วนย่อยต่าง ๆ เมื่อพิจารณาป่าทามที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐเกิดการสูญเสียระบบนิเวศไปอย่างสิ้นเชิงเมื่อเปรียบเทียบกับระบบนิเวศเดิมซึ่งระบบนิเวศถูกน้ำท่วม พืช สัตว์ ที่เคยอยู่ในสภาวะโลกธรรมชาติเดิมได้สูญหายไปกับการสร้างเขื่อน และชาวบ้านมีการเรียกร้องหาภาพแห่งการอิงอาศัยการอยู่

ร่วมกันอย่างสันติที่ได้รับความแล้งแค้น แต่การเรียกร้องนี้มีได้ส่งผลให้ภาพแห่งความ
 อิงอาศัยระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติกลับมาได้เพราะโลกธรรมชาตินั้นถูกทำลาย
 ลงด้วยอำนาจรัฐที่ประชาชนรู้การต่อต้านทำได้เพียงการเรียกร้องเท่านั้น
 การล่มสลายของป่าบุงป่าทามในครั้งนี้มีความสอดคล้องบางกรณีกับทฤษฎีจริยศาสตร์
 สภาวะแวดล้อม ของอาสีโต ลีโอโพลด์ การมองโลกธรรมชาติเป็นองค์รวมชาวบ้าน
 มีความเป็นหนึ่งเดียวกับสภาวะแวดล้อมเสมือนหนึ่งว่าพวกเขาเหล่านั้นเป็นระบบ
 ย่อย ๆ หนึ่งของสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ โลกซึ่งจะเป็นศูนย์กลางของคุณค่ากรณี
 นี้เป็นความจริงสำหรับชาวบ้านว่าโลกธรรมชาติเป็นศูนย์กลางของคุณค่าและม
 ีความหมายต่อการดำรงชีพของพวกเขาแต่สำหรับผู้ที่มีอำนาจในการบริหารจัดการ
 ทรัพยากรทั้งระบบคงไม่ได้ยึดหลักการนี้ในการปฏิบัติงาน จึงนำไปสู่การล่มสลาย
 ของป่าบุงป่าทามในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- เนืองน้อย บุญนงนตร. (2537). *จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญา
 และปรัชญาตะวันตก*. กรุงเทพฯ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประสิทธิ์ คุณุรัตน์. (2543). *การศึกษาสภาพแวดล้อมและการใช้ประโยชน์จากป่า
 ทามบริเวณลุ่มน้ำ มูลตอนกลาง*. ขอนแก่น : สถาบันและพัฒนามหาวิทยาลัย
 ขอนแก่น.
- ประชาไท. (2547). *งานวิจัยไต่บ้านป่าทามราชสีไศล*. สืบค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2561
 จาก <https://prachatai.com/journal/2004/09/253>.
- สนั่น ชูสกุล. *ความจริงที่ราชสีไศล "ป่าทาม" มดลูกของแม่น้ำอีสานกับเขื่อนแห่ง
 โครงการโขงชีมูล*. *ทางอีสาน*. 11(1). มีนาคม 2556.
- บุญมี ไส้กั้งค์. *บ้านหาญสี ตำบลดอนแรด อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์*. (28 พฤษภาคม
 2561). สัมภาษณ์.